

УДК 377/378 :331.5](477)(4):303.094.6

В.О. Радкевич, м. Київ, Україна / V. Radkevych, Kyiv, Ukraine
e-mail: info@ivet-ua.science

ВІТЧИЗНЯНА ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА І НАВЧАННЯ В ЄВРОПІ МАЙБУТЬОГО: ВІДПОВІДІ НА ВИКЛИКИ

Анотація. У статті розкрито сучасні підходи до розвитку професійної освіти і навчання з урахуванням сучасних викликів. Наголошується на необхідності врахування положень стратегічних документів, прийнятих Європейською комісією у сфері професійної освіти і навчання на період 2011-2020 рр. Обґрунтовано потребу в створенні нового Закону України «Про професійну освіту», який буде визначати стратегію розвитку сучасної системи професійної освіти і навчання відповідно до цілей соціально-економічного розвитку суспільства. Розглянуто методичні підходи до інтегрування професій, розроблення державних стандартів професійної освіти на компетентнісній основі, створення і використання у навчально-виробничому процесі проектних, коучингових, інтерактивних, інформаційно-комунікаційних, дистанційних, відкритих (модульних) тощо технологій професійного навчання. Розкрито особливості управління розвитком професійної освіти в умовах децентралізації, роль маркетингових служб у забезпеченні професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників і молодших спеціалістів відповідно до вимог регіональних ринків праці. Відображено проблему професійної орієнтації учнівської молоді на робітничі професії, створення центрів розвитку професійної кар'єри на базі професійних навчальних закладів з метою проведення кар'єрного коучингу, моніторингу конкурентоспроможності випускників.

Ключові слова: професійна освіта і навчання, зміст професійного навчання, професійна кар'єра, освітнє законодавство, ринок праці, децентралізація управління, технології професійного навчання, професійний розвиток персоналу підприємств.

Native vocational education and training in the Europe of Future: feedback to challenges

Annotation. In the article the modern approaches to the development of professional education and training are envisaged making allowance for modern challenges. It is emphasized on the necessity of taking into account the provisions of strategic documents adopted by the European Commission in the field of vocational education and training for the period of 2011-2020. The need for a new Law of Ukraine «On professional education» is grounded. It will determine the strategy of development of a modern vocational education and training system in accordance with the objectives of society social and economic development. Methodical approaches to integrating professions, development of national competency-based VET standards, creation and use of educational and person-development, design, coaching, interactive, information and communications, distance learning, open (modular) etc. training technologies. The managing features of vocational education development in terms of decentralization, the role of marketing services in providing professional training for future skilled workers and young professionals in accordance with regional labor markets needs are represented. The problem on professional guidance for students in trades, creating centers of professional life in VET schools for the purpose of career coaching, monitoring the competitiveness of graduates is mapped.

Key words: vocational education and training, vocational training content, professional life, educational legislation, labor market, decentralization of management, vocational training technology, professional development of companies' personnel.

Розвиток вітчизняної професійної освіти і навчання зумовлений сучасними цивілізаційними викликами, що знайшли відображення в ряді документів Європейської Комісії, зокрема: «Нова рушійна сила Європейської співпраці у сфері професійної освіти і навчання для підтримки стратегії «Європа-2020» [1]; Брюгському Комюніке про зміцнення Європейського співробітництва у сфері професійної освіти і навчання на період 2011-2020 рр. [7] та ін. У них зазначається, що у наступному десятилітті буде значно еволюціонувати ринок праці, він буде більш глобальний і віртуальний. Підвищиться потреба у робітниках з високим рівнем кваліфікації і навпаки, зросте безробіття серед тих, хто буде найматися на роботу без кваліфікації, або з низьким її рівнем. Відповідно з'явиться потреба в безперервному професійному розвитку персоналу підприємств.

У цьому контексті зумовлюється необхідність підвищення якості професійної освіти і навчання, насамперед, на основі розширення її мети, зокрема

шляхом реагування на широкі соціальні виклики, стимулювання соціальної єдності.

З урахуванням цих викликів вітчизняна система професійної освіти і навчання до 2020 року має стати більш привабливою, інноваційною, інклюзивною, гнучкою, доступною, орієнтованою на вимоги ринку праці, розвиток професійної кар'єри учнівської молоді і дорослих. Реалізація цих завдань потребує наявності кваліфікованого педагогічного персоналу, високоякісної інфраструктури, використання інноваційних форм і методів професійного навчання відповідно до вимог ринку праці, забезпечення умов для здійснення якісної базової професійної освіти (initial VET) для здобуття кваліфікації «кваліфікований робітник», а також подальшої професійної освіти і навчання у професійних навчальних закладах для здобуття кваліфікації «молодший спеціаліст».

У той же час, має зрости рівень спільної відповідальності і Уряду, і роботодавців, і регіональних рад професійної освіти, і власне провайдерів освітніх послуг, і педагогів, і учнів професійних навчальних

закладів за розвиток професійної освіти. На часі розроблення та впровадження механізму розподіленої відповідальності за фінансування та гарантування ефективного і справедливого розподілу ресурсів на професійну підготовку майбутніх кваліфікованих фахівців. Окрім того, необхідним є розроблення механізму багатоканального та різнорівневого фінансування професійної освіти з урахуванням складності, наукоємності та матеріалоємності професій.

У цьому контексті цінним є зарубіжний досвід фінансування підготовки робітників за рахунок визначених законодавством обов'язкових відрахувань з доходів підприємств. Так, у Франції підприємства відраховуються на ці цілі майже 18 % від суми своїх прибутків, у Австрії – 22 %. У Німеччині функціонує система двоканального фінансування професійної освіти і навчання, яка передбачає 55 % витрат з державного фінансування та 45 % з приватних надходжень.

У зв'язку з цим актуалізується необхідність прийняття Верховною Радою України Закону України «Про професійну освіту», який буде визначати стратегію розвитку сучасної системи професійної освіти і навчання відповідно до цілей соціально-економічного розвитку суспільства, її роль у зростанні економічної конкурентоспроможності країни й соціальної інтеграції.

Існуюча система професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників і молодших спеціалістів має бути реорганізована з урахуванням реальних і випереджувальних потреб економіки країни. Йдеться про об'єднання в одну систему професійної освіти і навчання усіх типів професійних навчальних закладів, які надають освітні послуги для учнівської молоді на базі 9 класів для оволодіння професією. Це сприятиме усуненню диспропорцій і надмірного дублювання в підготовці кваліфікованих робітників і молодших спеціалістів, оптимізації переліку професій, за якими здійснюється професійне навчання, проведенню структурних змін у мережі державних і комунальних професійних навчальних закладів з урахуванням регіональних потреб у кваліфікованих робітниках і молодших спеціалістах за певними напрямками професійної підготовки.

На нашу думку, в системі професійної освіти і навчання доцільно відійти від великого переліку типів професійних навчальних закладів. Їх має бути декілька. Це, насамперед, професійні ліцеї, які мають забезпечувати професійну орієнтацію, профільне навчання учнів старшої школи, а також формування відповідного рівня кваліфікації з технологічно нескладних професій та професій середньої технологічної складності. Підготовка майбутніх кваліфікованих робітників і молодших спеціалістів з технологічно складних, наукоємних професій і спеціальностей для різних галузей економіки має

здійснюватися у професійних коледжах. Необхідність створення в системі професійної освіти і навчання професійних коледжів зумовлена й тим, що використання новітніх технологій на виробництві невдовзі буде мати всезагальний характер, а, отже, кардинально зміняться виробничі процеси й функції працівників, поєднуючи в собі якості кваліфікованого робітника і менеджера, здатного спроектувати й забезпечити ресурсами трудовий процес, самостійно виконати роботу, оцінити її якість, орієнтуючись на максимальне задоволення інтересів замовників.

Зауважимо, що професійні коледжі набули розповсюдження у зарубіжних освітніх системах майже у всіх економічно розвинутих країнах світу. Наприклад, у Німеччині в професійних коледжах, окрім професійної підготовки і підвищення кваліфікації фахівців, здійснюється професійна орієнтація учнівської молоді і дорослих, їхня підготовка до навчання у вищому навчальному закладі.

Для професійного навчання кваліфікованих робітників на виробництві доцільно створювати структурні навчальні підрозділи підприємств (центри, професійної підготовки), в яких будуть переважати гнучкі модульні і дистанційні технології навчання. Професійне навчання робітників із виробництва може здійснюватися й у закладах професійної освіти.

Створення нових організаційно-інституційних форм виробництва, унікальних товарів і технологій буде потребувати змін у змісті праці, виникнення нових професій і спеціалізацій. У зв'язку з цим, зміст професійної освіти все більше матиме фундаментальний та інтеграційний характер.

Ураховуючи, що більшість кваліфікацій (85 %) не відповідають вимогам роботодавців на ринку праці, а підготовка робітників із більш, як 520 професій має вузькопрофільну спрямованість або взагалі втратила актуальність, зростання частки високопродуктивних робочих місць зумовлюється необхідність створення нових, а також інтегрованих (укрупнених) професій. З цією метою доцільним є об'єднання (укрупнення) організаційно пов'язаних між собою професій в одну – технологічно складну. Для цього зміст професійної освіти доцільно інтегрувати на основі дослідження взаємозв'язків між видами робіт у певному полі професійної діяльності (визначаються всі види робіт для об'єднання в одну укрупнену професію: частка їх виконання, кількість та необхідна кваліфікація виконавців, організаційні і технологічні зв'язки між роботами). На таких методичних підходах в Німеччині створено 250 навчальних професій, які широко використовуються в дуальній системі підготовки кваліфікованих робітників [6].

Відповідно до цього має оновитися Перелік робітничих професій, згідно з яким здійснюється підготовка кваліфікованих робітників у ПТНЗ України і який на 80% не відповідає вимогам роботодавців, не говорячи про те, що він жодним чином не відбиває

прогностичні потреби ринку праці в нових кваліфікаціях, у тому числі й для «зеленої» економіки держави.

У досягненні високого рівня якості підготовки майбутніх кваліфікованих робітників виняткове значення мають державні стандарти професійної освіти, розроблені на основі компетентнісного підходу. Адже базова професійна освіта має озброїти учнів ключовими та професійними компетентностями, а також розвинути у них професійно важливі якості (професійна «Я-концепція», професійна культура, самостійність, здатність приймати відповідальні рішення, доводити до кінця почату справу, творчий підхід до професійної діяльності, гнучкість, неординарність мислення, комунікабельність, здатність до професійного навчання й підвищення кваліфікації, уміння вести діалог, творчо взаємодіяти у професійному середовищі тощо).

У зв'язку з цим, зміст професійної освіти має формуватися з орієнтацією на здобуття тими, хто навчається відповідними кваліфікаціями (повна, часткова, додаткова), а також структуруватися у блоки і модулі з урахуванням вимог професійних стандартів для забезпечення різних траєкторій професійного навчання та присвоєння кваліфікацій за результатами якісного виконання всіх видів робіт, передбачених цим стандартом [3, с. 7-11].

Такий підхід до розроблення державних стандартів уможливить відповідність змісту професійної освіти і навчання вимогам сучасного виробництва до рівня кваліфікації і компетентності майбутніх фахівців, забезпечить гнучкість їхнього професійного розвитку в продовж трудової діяльності.

Компетентнісна парадигма професійної освіти передбачає здійснення професійного навчання майбутніх фахівців на основі продуктивної діяльності, яке є способом розвитку особистісного потенціалу майбутніх фахівців. Саме тому, у професійних навчальних закладах мають переважати інтерактивні, проектні, коучингові тощо технології навчання, які дають змогу розвивати в учнівської молоді критичне мислення, готовність до рефлексії, командної роботи, міжособистісної взаємодії, осмисленої продуктивної діяльності.

У міру подальшого розвитку високих технологій, такі компетенції, як: володіння інформаційно-комунікаційними технологіями, знаннями іноземних мов будуть вирішальними в отриманні і збереженні робочого місця. У цьому контексті актуалізується значущість створення в кожному професійному навчальному закладі інформаційно-освітнього середовища для здійснення електронної взаємодії між суб'єктами професійної освіти, створення симуляцій реального виробничого середовища, електронного портфоліо, в якому будуть фіксуватися засвоєнні компетенції випускників закладів професійної освіти.

Зростатиме роль інформаційно-комунікаційних технологій у запровадженні гнучких систем

професійної освіти і навчання, зокрема системи дистанційного професійного навчання, яке дозволяє його індивідуалізувати посилюючи мотивацію за допомогою гейміфікації, забезпечити відкритість, мобільність, доступність, а також у підтвердженні результатів неформального та інформального навчання. У рейтингу країн світу із темпів зростання компетентності користувачів дистанційних курсів Україна посідає 9 місце.

В умовах підвищення конкуренції на ринку праці актуалізується проблема довгострокової активності особистості фахівця в професійній сфері. Випускники закладів професійної освіти мають володіти навичками адаптивної поведінки на ринку праці, пошуку роботи для працевлаштування, проектування подальшої освітньо-професійної траєкторії.

Подоланню кризи профорієнтації, професійного вибору та професійних очікувань особистості сприятиме надання психолого-педагогічної підтримки для найбільш вразливої категорії населення, яка підпадає під безробіття (молодь від 15 до 24 років). Зауважимо, що проблема молодіжного безробіття є актуальною і для країн Європейського Союзу. Так, у червні 2015 р. в Німеччині нараховувалося безробітних молодих осіб (7,1 %), Данії (10,3 %), Греції (53,2 %), Іспанії (49,2 %), Естонії (10,1 %) [1]. Окрім того, є багато і таких, які кинули навчання не отримавши кваліфікацію.

Для підвищення рівня зайнятості молоді, їхнього виходу на ринок праці шляхом навчання на робочих місцях, визнання результатів неформального навчання, створення умов для розвитку нових навичок з метою переходу від навчання до трудової діяльності, підтримання їхньої мобільності на ринку праці Європейською Комісією було прийнято ряд ініціатив, зокрема: «Молодь у русі» [2]; «Можливості для молоді» [8]. Окрім того, цінність має Програма нових умінь та робочих місць [5] у рамках якої Європейська Комісія буде працювати над тим, щоб: надати потужний імпульс розвитку професійної освіти на основі принципів безперервного навчання; знання, необхідні для подальшої підготовки кадрів для ринку праці отримувалися та визнавалися в професійній освіті і освіті дорослих; використовувалися можливості операційного інструменту професійної освіти і навчання – Європейські Рамки навичок, досвіду і професій.

Про необхідність забезпечення на державному рівні інформування учнівської молоді і дорослих щодо змін на ринку праці, консультування з питань професійної підготовки, розвитку кар'єри йдеться у Рекомендаціях Міжнародної організації праці «Про розвиток людських ресурсів: освіта підготовка кадрів, безперервне навчання» [4]. Для цього в структурі закладів професійної освіти доцільно створювати центри консультування з професійної кар'єри. На базі таких центрів відбуватиметься інформування

учнівської молоді про існуючі професії і професії майбутнього, особливо ті, які з'являться до і після 2020 року. Наприклад, такі, як: водій дронів (безпілотників), коуч із поведінки та публічних виступів у SK, консультант із приватності (захист персональних даних, акаунтів у соціальних мережах), спеціаліст у технологіях на зразок Coocleclass, коуч із культурних навичок, друкар на 3D принтері, персональний цифровий куратор, міський фермер тощо.

У професійних коледжах країн Європейського Союзу діяльність таких центрів ґрунтуватися на концепції поліваріантної кар'єри, основні положення якої розкривають унікальність професійної кар'єри кожного фахівця. У такій кар'єрі динаміка професійного розвитку визначається кар'єрними циклами, кожний з яких складається з міні-стадій професійного становлення. Перехід від однієї стадії до іншої супроводжується короткими, але інтенсивними періодами навчання (підвищення кваліфікації).

В умовах виходу економіки України з кризового стану, центри господарювання будуть переміщуватися на рівень регіонів, економічна самостійність яких на даному етапі розвитку неухильно підвищується. Це, водночас, дасть змогу оновити систему управління розвитком професійної освіти і навчання на засадах децентралізації, складовими якої є автономізація професійних навчальних закладів, удосконалення механізму бюджетного та позабюджетного фінансування підготовки кваліфікованих фахівців, передача повноважень з контролю за якістю професійної освіти і навчання, а також ліцензування та акредитації освітніх програм – регіональним спеціалізованим установам тощо.

Нині на регіональні органи влади покладено зобов'язання: адаптувати професійні навчальні заклади до потреб економіки; привести у відповідність структуру випуску майбутніх кваліфікованих фахівців до структури вакантних місць; подолати розрив між існуючими стандартами і вимогами роботодавців; спрямувати зусилля роботодавців на інвестування коштів у дуальну систему підготовки кадрів, підвищення кваліфікації тих, хто працює тощо. Все це необхідно зробити на фоні фінансово-економічної, політичної, демографічної кризи, радикальних змін життєвих цінностей та пріоритетів сучасної молоді, що значно ускладнює завдання. Відповідно до цього зростатиме роль партнерства роботодавців, бізнесу, науки і професійної освіти. У зв'язку з цим, зумовлюється необхідність створення освітньо-професійних кластерів, учасники яких отримують переваги від ефекту синергії, що виникає в процесі об'єднання їхніх зусиль у професійній підготовці майбутніх кваліфікованих фахівців і розвитку персоналу підприємств. Створення таких кластерів сприятиме ефективному використанню у підготовці кваліфікованих фахівців матеріальної бази та

кадрового потенціалу навчальних закладів і підприємств.

Участь професійних навчальних закладів у кластерних об'єднаннях сприяє доступу їх до створення найрізноманітніших форм ділового співробітництва, впровадження технологічних розробок, інноваційних систем професійного навчання, у тому числі й дуальної, поширеної в Європі, зокрема в Німеччині, Данії, Австрії. Крім того, в умовах освітньо-професійних кластерів стають реальними: координація освітньої діяльності; раціональне використання виділених на підготовку кадрів коштів; недопущення фінансування неефективних чи дублюючих освітніх програм тощо.

В умовах ринкової економіки успішно функціонуватимуть ті професійні навчальні заклади, в яких використовується маркетинговий підхід до управлінської діяльності як основний механізм управління якістю професійної освіти. Згідно з маркетинговим підходом, забезпечується об'єднання зусиль адміністративного і педагогічного персоналу професійних навчальних закладів, яке, у кінцевому підсумку, сприятиме задоволенню потреб населення, суб'єктів господарювання і держави в освітніх послугах різного характеру. На основі методів маркетингу формується об'єктивна інформація стосовно вимог роботодавців, випускників загальноосвітніх і професійних навчальних закладів щодо якості професійної освіти і навчання. Саме для цієї категорії споживачів результатів професійної освіти маркетингові служби професійних навчальних закладів забезпечують визначення актуальних і затребуваних на ринку праці робітничих професій, переліку освітніх послуг, потреб в абітурієнтах, а також моніторинг рівня працевлаштування і закріплення випускників на виробництві тощо.

Маркетингові служби професійних навчальних закладів спрямовують свою діяльність й на розробку ефективних моделей підготовки сучасних кваліфікованих фахівців з урахуванням розвитку структури робочих місць, а також результатів моніторингу якості професійної освіти. Показниками, що визначають ефективність їхньої діяльності, є високий рейтинг на регіональному й загальнодержавному рівнях, якість професійної підготовки майбутніх кваліфікованих фахівців, зростання обсягів освітніх послуг, рівень кваліфікації керівників, викладачів, майстрів виробничого навчання в частині управління маркетингом тощо.

Удосконалення управлінської діяльності на всіх рівнях ґрунтується на ефективному використанні інформаційної інфраструктури, сучасних технічних засобів з метою здійснення моніторингу доступності і якості професійної освіти, прогнозів розвитку системи, виявлення обсягів і структури підготовки робітничих кадрів; сприяння створенню системи взаємозв'язку зі споживачами й постачальниками інформації

(педагогічними працівниками, соціальними партнерами, підприємствами-замовниками кадрів, фахівцями державної служби зайнятості, населенням, школярами, їхніми батьками, особами, які виявили бажання одержати робітничу професію), але не дублюючи функції вже створених інституцій. Йдеться про інформаційно-аналітичну програму ПРОФТЕХ, яка уможливує здійснення системного аналізу якості професійної освіти, створення банків даних щодо потреб ринку праці у кваліфікованих фахівцях, сучасних виробничих технологій, інноваційного педагогічного досвіду, відстеження професійної траєкторії випускників професійних навчальних закладів, стану їх закріплення на виробництві тощо.

На основі викладеного можна дійти висновку, що для нового типу національної економіки, котра ґрунтується на знаннях та інноваціях потрібні системні зміни у підготовці майбутніх кваліфікованих фахівців

до професійної діяльності на рівні національних та міжнародних стандартів, формуванні навичок оцінювання і вирішення проблем, що стоять перед ними у контексті сталого розвитку суспільства. У зв'язку з цим, ідеалом майбутнього кваліфікованого фахівця має стати особистість, яка, з одного боку, характеризується почуттям власної гідності, громадянськістю, толерантністю, орієнтацією на соціальне і професійне самовизначення на самореалізацію, а з іншого – поліпрофесіоналізмом, готовністю до здійснення суміжних видів діяльності, удосконалення та оволодіння новими ключовими і професійними компетенціями. Саме тому професійна освіта має стати поліпрофесійною, що сприятиме кожному випускнику професійного навчального закладу в майбутньому бути інтелектуально, соціально та професійно мобільним на ринку праці, у тому числі й глобальному.

Література:

1. Європа 2020: стратегія розумного, стійкого і всеосяжного зростання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/europe2020/index-en.htm>. – мова укр.
2. Програма Європейської Комісії «Молодь у русі» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/file/31493>
3. Радкевич В.О. Професійна освіта і навчання для сталого розвитку суспільства / Валентина Радкевич // Проф.-техн. освіта, 2015. – № 4 (69). – С. 7–11.
4. Рекомендация Международной организации труда № 195 «О развитии людских ресурсов: образование, подготовка кадров и непрерывное обучение» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993_532
5. Саміт Євросоюзу: лідери ЄС погодили заходи із боротьби проти молодіжного безробіття [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/press_corner/all_news/news/2013/2013_07_01_1_uk.htm.
6. Формування широкої кваліфікації робітників. Вклад ПТО у розвиток трудового потенціалу XXI століття : зб. матеріал., підгот. у рамках реалізації укр.-нім. проекту «Підтримка реформи професійно-технічної освіти в Україні» / Ю. Вайс, Н. Ничкало, А. Сімак та ін. – Ніжин : ТОВ «Видавництво Аспект–Поліграф», 2007. – 168 с.
7. The Bruges Communiqué on enhanced European Cooperation in Vocational Education and Training for the period 2011-2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/education/policy/vocational-policy/doc/brugescom_en.pdf
8. Unemployment statistics. Main statistical findings, Recent developments in unemployment at a European and Member State level, Eurostat. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Unemployment_statistics